

משורר לעתיד לבוא

גם והכלל, העם. כבר הנביאים הקדמונים נזכרו מידי פעם בפעם ב"חסד כלולות העם", בלכתו אחרי אלזיו ב"מדבר, בארץ לא ורועה. הרומאנטיקה ביחס לעבר הרחוק העסיקה את טובי היוצרים מתקופת ה"השכלה". אנו נזכרים ב"אהבת ציון" למאפו, ב"דוד וברזילי" ליל"ג. ויל"ג היה הראשון, אשר שם לב לערך המפנה הרוחני שניתן לעמנו על ידי נביאיו הראשונים, אנו מתכוונים, כמוכח, ל"צדקיהו בבית הפקודות". בעקבות יל"ג הלכו בפובליציסטיקה "מתתיהו אהר" (ד"ר נתן בירנבוים בתקופת ציוניותו וביחוד מ. י. ברדיצ'בסקי.

אכן, הגדיל טשרניחובסקי מאז "נור" כח פסל אפולו" ו"מחזיונות נביאי ה" שקר". וכלה באחרוני שיריו, הרומאנטיקה של ביאליק היתה ישיבת וולוז'יני, בית המדרש, ביאליק התגעגע להווי החיים הרוחניים שטרם אבד עליהם הכלה. הרומאנטיקה של טשרניחובסקי היא לנעורי העם, לתקופת השופטים ובית-ראשון, לשכח, לשומ" רון. האם בשל כך אפשר לראות ב"טשרניחובסקי את מבשרם של "הכ"נענים" המודרניים? אכן, משורר ש"ראה את האור בעבר הרחוק של האור, מזה, לא שלל את התפתחותו הרוחנית לאחר אלפי שנים. טשרניחובסקי ב"טא את חיבתו, להווי האומה, טרם חורבן גלות מזרח אירופה, באידילי" יות שלו. בכמה אהבה מתאר המשורר את המנהגים של העם ב"ברית מילה", ב"חזונה של אלקה".

רק עשר שנים עברו מאז מות ה"משורר. ונדמה, שהוא כבר נשכח. אבל זאת היא שיכחה מדעת, שיכחה בזדון, מטעם "הקאזנה" האחד-העמית, ברוכוביסטית, שהשתלטה על רוח ה"אומה שלנו. זהו אות כבוד לזכרו של טשרניחובסקי, אם אין מקטירים לכ"בודו. לא בדרך מקרה משתדלים להשכיח מלב העם היושב למרגלות ציון את הדברים להם הטיפו נורדאו וז'בוטינסקי, ועליהם שר טשרניחובסקי...

א. לפני המישים שנה, במשך שנה אחת הופיעו שלש פואמות, פרי עטם של שלשה משוררים עבריים, שלש פואמות אלו — שלשה מנשרים, — הכרות מלחמה על הגלותיות. בשנה אחת ה"פיעו "ברוך ממגנצה" לטשרניחובסקי, "בעיר ההריגה" לביאליק, ו"שיר הבר" יונים" ליעקב כהן, שלשה שירים, ש"הופיעו בזמן אחד ומוקדשים לנושא אחד: ישראל בעמים "בימי הרת ע"לם". נושא אחד, אבל אין שני משוררים שרים בנוסח אחד. אין אנו דנים בזה על הערך האמנותי של שלש ה"פואמות. אנו מסתפקים בהשפעה על הציבוריות. הפואמה של ביאליק ע"תה רושם חזק מיד עם הופעתה. דומה והיא הביעה את רחשי הלב של הא"י מה באותו הדור, המשא הביאליקאי התאים לזמן, התאים למצב-הרוח של האומה, של האומה בגלותה, בעצם גלותה, למחרת הפוגרום, שהיה כרעם ביום בהיר, בתקופת הזוהר הליברלי. העם הסיק מסקנות מהמשא של ביאליק; קמה ההגנה העצמית, מהי ההגנה העצמית, אם לא פיסגת הגבורה והסולידריות הלאומית, לה יכול להגיע עם בגלותו. לפני המישים שנה לא היה זה, הן לפואמה של טשרניחובסקי "ברוך ממגנצה", והן לזו של יעקב כהן — "הביריונים". שני אלה נתקבלו על ידי קהל הקוראים בתור "מיטב השיר כובו", "הלכה ואין מו"רין כך"; כי שני שירים אלה נכתבו ברוח של "עם, כי יחרב", כפואמה של ביאליק, בעיני טשרניחובסקי וכהן לא היה העם "חציר", אלא "כובש כנען בסערה", צאצאי הלוחמים על הר"ה בית ומצודה. הפואמה האחד-העמית של ביאליק נתקבלה על ידי העם שה"סיק ממנה מסקנות בריאות, בהתאם להתפתחותו של אז. הפואמות הז"ב"ר טינסקאיות של טשרניחובסקי וכהן לא נתקבלו בשעתו, כי עדיין "לא איכשר דרא", כי זהו גורלם של דברי נבואה; נבואה נאמרת תמיד קודם זמנה.

אולי "בעיר ההריגה" הוא שיר תר"כחה לזמנה, ונכתב ברוח הנביאים, אבל אינה נבואה, במובן הישר של מושג זה, במובן של צפיה למרחקים. השפעת הפואמה הביאליקאית היתה מידית, אבל כדי שהפואמות של טשרניחובסקי וכהן תקבלנה את אקטואל-יותן, צריכות היו לעבור עשרות שנים ושל סתם עשרות שנים... הפואמה של כהן נתפכה להמנונם של אלה, שהיו הראשונים להרמת-דגל המרד בשקרים המוסמכים שאחזו בעם; אכן, הרעיון אותו ביטא טשרניחובסקי ב"ברוך ממגנצה" לא בא לידי הגשמה אפילו במרד גיטו ורשה.

ספק, אם המשורר בעצמו עמד על כל המחנות הנבואתית שבפואמה שלו. רק בשתיים-שלש שנות חייו האחרונות עמד המשורר על מהות נבואתו. במת ההזיון של "ברוך ממגנצה" היא מערב גרמניה, מיינץ, היא מגנצה שעל ה"רייהן. והן שואת ישראל באירופה הת"חילה ב"אשכנז", כלומר על גדות ה"רייהן במסעי-צלב הראשון, וגלות אי"רופה הסתיימה בעצם על גדות הוויס"לה, הגיימאן, הדניפר והדניסטר כע"בוד חשע מאות שנה; תחילתה באש"כנו בחיסול, וסופה באשכנז בחיסול, מורמייזה של המאה ה"א עד ורשה של המאה העשרים הדרך היא ארוכה.

זאת ועוד דבר: חורבן ואידיליה משמשים בערבוביה בפואמה. לפני המישים שנה, בשעה שנוצרה הפואמה, היתה גרמניה, וביחוד חלקה המערבי, ארץ אידילית, מי פילל ומי מילל אז, שגרמניה תנצח על מלאכת ההשמדה של שלישי האומה. בוודאי גם המשורר לא פילל ולא מילל בהכרתו. אבל משורר גדול הוא בעל חוש שמתחת להכ"רה.

ב. "רוצה אתה להכיר את המשורר, — אל ארץ מולדתו לך". ישנו קשר בין זהלין — מולדת ביאליק לבין ביאליק הדור, הרומאנטיקה של בית-המדרש ה"ישיבה". טשרניחובסקי נולד, ורוב חייו עברו עליו, בדרום אוקראינה — "האמריקה" של תחום המושב בגלות מזרח-אירופה, כאן חיו יהודים פשוטים, בריאים.

כאן לא היו עיירות טיפוסיות כעיירות בפודוליה, ווהלין, רייסין, ליטה, מפאן-התחילה התבוללות המוגנית. מ"כאן יצא טרוצקי, אבל מכאן יצאו ז'בו"ר טינסקי וטשרניחובסקי — שני "הגו"יים" הגדולים, האחד בציבוריות, בעי"קר והשני בתרבות. ואין לפתור את הסוד הפסיכולוגי: כיצד לא נתן הא"חד את חילו לרבולוציה הרוסית? ו"כיצד לא נהפך טשרניחובסקי למשורר רוסי?

מוגיטין יצאו לטשרניחובסקי כמ"שורר קל-דעת, משורר "לנכ"ן", הנאה מהילסבורג", משורר האהבה בתי"ומה, משורר היין, אבל דווקא טשרניחובסקי הציג את בעיית צור מחצבתו, מכמה וכמה נקודות-מבט, במידה גדולה מזו שעשה משורר אחר בישראל. לעיל ראינו, כיצד הציג המשורר את בעיית ישראל בקרב העמים ב"ברוך ממגנצה", ולא חדל לדוש בנקודה זו עד אחרוני שיריו בזמן, לכשנגד עיניו נתחוללה ראשית הקץ של גלות אוק"ראינה שלו, במעמד מלהמת האזרחים הרוסית. אכן, טשרניחובסקי היה משורר רב-הגלות גם בשנים כתיקונו, לא רק במעמד מסע הצלב הראשון, גזירת ת"ת, קישונייב ומלחמת האזרחים. ב"אידיליות מתאר טשרניחובסקי את ה"חוי של האומה שלנו בשנים כתיקונו, ואחרון, אחרון: טשרניחובסקי חזר מדי פעם בפעם לבעיה היסודית של ההיסטוריוסופיה שלנו, בכל עם גדול קמים משוררים גדולים, חזירי רומנ"טיקה לנעורי עמם, הפרט מתגעגע ל"נעוריו (וזאת, אגב, הביע המשורר שלפניו באחד מראשוני שיריו, במובן של זמק: "נא החזירו לי ילדותי"). אבל לא רק הפרט מתגעגע לנעוריו, אלא